

Urszula Chęcińska

orcid.org/0000-0002-0416-1691

e-mail: urszula.checinska@usz.edu.pl

Uniwersytet Szczeciński

Od Korczaka do Kulmowej. O ekopoezji Joanny Kulmowej i „ekopoetyckich” zabawach siedmiolatków

From Korczak to Kulmowa. On Joanna Kulmowa's
Ecopoetry and the “Ecopoetic” Games of
Seven-Year-Olds

KEYWORDS

poetic pedagogy,
poetic mindfulness,
imagination, play,
ecopoetics

ABSTRACT

This article is the second part of the author's reflections on the role of high-art poetry in a child's life. The protagonists of the first article were five-year-old children, active recipients of Wisława Szymborska's poems (Chęcińska, 2020). In the second part, with Joanna Kulmowa's “poetic mindfulness,” which the poet has made a carrier of ecological content. The poetic play of seven-year-old children was combined. Kulmowa's “ecopoetry,” like the “ecopoetics” of the contemporary poet Julia Fiedorczuk (Fiedorczuk i Beltrán, 2020), is associated with the “practice of attentive listening,” experiencing and experiencing the world. Conducted in the dimension of ostensive-inferential communication, it opposes anthropocentrism, is combined with the development of ecological imagination, aesthetic curiosity and self-reflection. This article is addressed mainly to early childhood education teachers, who are to be encouraged to compose poems by outstanding poets. According to the author of the article, highly artistic poetry, due to its great communication potential, can become an important element of a child's life as sustainable poetry. Due to the theoretical and practical distinctiveness of early childhood education pedagogy, the anthropocentric cultural changes progressing in the world, as well as a kind of “poetic apossiosis” occurring on the publishing market, which is totally dominated by prose works for children, it seems to be important and necessary today.

SŁOWA KLUCZE **ABSTRAKT**

pedagogia poetycka,
 uważność poetycka,
 wyobraźnia, zabawa,
 ekopoetyka

Niniejszy artykuł stanowi drugą część rozważań autorki na temat roli wysokoartystycznej poezji w życiu dziecka. Bohaterami pierwszego artykułu były pięcioletnie dzieci, aktywni odbiorcy wierszy Wisławy Szymborskiej (Chęcińska, 2020). W drugiej części z „uważnością poetycką” Joanny Kulmowej, którą poetka uczyniła nośnikiem ekologicznych treści połączona została poetycka zabawa dzieci siedmioletnich. „Ekopoezja” Kulmowej, tak jak „ekopoetyka” współczesnej poetki, Julii Fiedorczuk (Fiedorczuk i Beltrán, 2020), wiąże się z „praktyką uważnego słuchania”, doświadczania i przeżywania świata. Prowadzona w wymiarze komunikacji ostensywno-inferencyjnej przeciwstawia się antropocentryzmowi, łączy się z rozwijaniem ekologicznej wyobraźni, estetycznym zaciekawieniem i autorefleksją. Niniejszy artykuł adresowany jest w głównej mierze do nauczycieli wczesnej edukacji, których ma zachęcić do opracowywania wierszy wybitnych poetów. Zdaniem autorki artykułu wysokoartystyczna poezja ze względu na jej ogromny potencjał komunikacyjny może stać się ważnym elementem życia dziecka jako *sustainable poetry*. Ze względu na odrębność teoretyczno-praktyczną pedagogiki wczesnej edukacji, postępujące na świecie antropocentryczne zmiany kulturowe, a także swoistą „poetycką aposjopezę” występującą na rynku wydawniczym, zdominowanym totalnie przez prozatorską twórczość dla dzieci, wydaje się to dzisiaj ważne i konieczne.

Wstęp

„Zabawa jest nie tylko żywiołem dziecka, jest jedyną dziedziną, gdzie mu zezwalamy na inicjatywę w węższym lub szerszym zakresie. W zabawie dziecko czuje się do pewnego stopnia niezależne. Wszystko inne jest przelotną łaską, chwilową koncesją, do zabawy dziecko ma prawo” – tak pisał Janusz Korczak (2012, s. 105). Autor *Momentów wychowawczych* wielokrotnie głosił, że zabawy dziecka są nie tylko jego prawem, są także jego pracą, źródłem emocji i przeżyć wewnętrznych. Dziecięce światy Korczak uważał za „geograficznie trudne”, bo uwarunkowane wyobraźnią dziecka, jego potrzebą ruchu, rytmu, rymu, a więc zabawy i teatralizacji. Autor *Prawa dziecka do szacunku* miał bowiem świadomość, że wychowanie dziecka nie może obyć się bez dziedziny artystycznej. A doświadczanie uważności w zabawie wiąże się z twórczym myśleniem. Zdaniem Korczaka pierwszym kluczem do świata kultury wysokiej staje się utwór liryczny towarzyszący dziecku od momentu jego narodzin – kołysanka. Jest ona według Korczaka rodzajem pierwszego dyskursu między nadawcą a odbiorcą. „Nie ma w niej nic dla matek nowego. Tak matki „rozmawiają z małymi dziećmi” – napisał Korczak w artykule pt. *Kołysanka*, zamieszczonym w czasopiśmie „Dziecko i Matka”

(2017, s. 281) – a potem autorytatywnie stwierdził, że brak kołysanek i rymowanek w życiu dziecka opóźnia rozwój jego mowy i myślenia. Korczak jako lekarz i pedagog doskonale rozumiał rolę literatury w życiu człowieka. Będąc pisarzem i wychowawcą doceniał wagę oddziaływania pedagogicznego literatury. Zdaniem Korczaka pozwala ono na odczytywanie wiedzy o człowieku – od momentu jego narodzin i dzieciństwa jako czasu „wielkiej zabawy”, bo tak dzieciństwo postrzegał Jerzy Cieślowski (1985), aż do śmierci. W literaturze, którą Korczak sam tworzył dla dziecięcego odbiorcy, odsłaniał poezję, odwracając przy tym ustalony porządek komunikacji między dorosłym i dzieckiem. Jak zauważyła Hanna Kirchner, redaktorka naukowa kolejnych tomów *Pism Korczaka*: „Wiedza płynie z dołu, od dziecka, w dialogu Korczaka-wychowawcy z małym partnerem, stosunek »ja–ty« jest ciągle płynny i oznacza – jak w filozofii hinduskiej, tak Korczakowi bliskiej – »ty jesteś mną«” (Kirchner, 1997, s. 14) Celem niniejszego artykułu jest ukazanie roli zabawy poetyckiej, inspirowanej „ekopoetyckimi” wierszami Joanny Kulmowej, w której uczestniczą siedmioletnie dzieci. Jak pisał Korczak „osobne miejsce zajmują zabawy, których celem jest wypróbowanie sił, poznanie swej wartości, a to się da tylko osiągnąć przez porównanie z innymi” (Korczak 2012, s. 113). I taka jest idea tego artykułu opartego na porównaniu wierszy Joanny Kulmowej, ukazaniu ich roli i miejsca w rozwijaniu dziecięcej wyobraźni i praktykowaniu dziecięcej uważności, której konsekwentnie, przez całe swoje życie uczyła Joanna Kulmowa. Wymaga ona mądrego „myślenia teorią o praktyce”, o której pisała wielokrotnie Dorota Klus-Stańska (2018) i właściwego jej odczytania przez rodziców i nauczycieli.

Refleksja nad „poetyckim” stanem badań

W dzisiejszych czasach, w których zanika rola poezji w życiu małego dziecka, odwoływanie się do poetyckiej zabawy i „poetyckiej uważności” obecnej w wysokoartystycznym tekście literackim wydaje się szczególnie ważne. O malejącym udziale poezji w przestrzeni akulturacyjnej dziecka napisały Alicja Ungeheuer-Gołąb i Katarzyna Wądolny-Tatar. Redaktorki ważnego tomu, wydanego w Krakowie w 2023 roku, a zatytułowanego *Od rymu do wiersza. Refleksja nad poezją dla dzieci w drugiej połowie XX i XXI wieku* podkreśliły we wstępie, że na rynku wydawniczym brak jest obecnie wysokoartystycznej poezji dla dzieci, a książki poetyckie wybitnych twórców od dawna nie są wznawiane. Antologie poezji dziecięcej w niczym już nie przypominają dawnych kanonów wierszy przygotowywanych starannie przez pedagogów i znawców literatury dla dzieci, takiej miary jak Irena Słońska, Jerzy Cieślowski, Bogusław Żurkowski, Jolanta Ługowska, Ryszard Waksmund i Grzegorz Leszczyński. Fakt ten podkreślają autorki prac o poezji i „dziecięcym odkrywaniu tekstów literackich”: Alicja

Baluch, Joanna Papuzińska, Katarzyna Krasoń, Małgorzata Dagieli, Alicja Ungeheuer-Gołąb, Katarzyna Wądołny-Tatar i ostatnio Magdalena Kuczaba-Flisak. Sięgając do dziecięcych wierszy Marii Konopnickiej, Janiny Porazińskiej, Józefa Czechowicza, Ewy Szelburg-Zarembiny, Józefa Ratajczaka, Danuty Wawiłow, Joanny Kulmowej i Teresy Ferenc, zadają pytanie o metaforyczne źródło dziecięcej wyobraźni. Mają świadomość, że im młodsze dziecko, tym częściej powinno obcować z poezją wysokoartystyczną. Tutaj światło powinno się połączyć z obrazem – jak napisał Józef Górniewicz w wydanej w 2023 roku ważnej monografii pod znamienym tytułem *Światło i obraz. Spory o istotę wyobraźni*. Poezja powinna przygotowywać dziecko do opanowania podstawowych nawyków emocjonalnych, wzmacniać jego samoświadomość i samokontrolę. Zgodnie z zasadą „minimum ingerencji, maksimum towarzyszenia”. Z poetycką wyliczanką i zabawą w słowa, pełną impulsów filozoficznych i odwołań do dialogu z dzieckiem, bez pomocy którego, jak pisał Korczak, nie uda się żadna praca wychowawcza. Dowodem na to jest poetycka uważność Joanny Kulmowej. Jak napisała w 1994 roku Aniela Książek-Szczepanikowa: „poezja dla dzieci Joanny Kulmowej kryje jednak w sobie coś z awangardy – TORUJE DROGĘ zapomnianemu dobru, wzmacnia bezgłośny KRZYK przyrody »po niczemu«, a niszczonej za wszelką cenę, bez względu na wartości, które niesie i którym służy” (Książek-Szczepanikowa, 1994, s. 39).

„Poetycka uważność” Kulmowej w zabawach siedmiolatków

Joanna Kulmowa – poetka, pisarka, tłumaczka, autorka sztuk dramatycznych, słuchowisk radiowych, librett operowych, piosenek estradowych, ilustratorka własnych wierszy, z zawodu aktorka i reżyser – przez całe swoje życie uprawiała swoistą pedagogię, którą ze względu na miejsce zamieszkania można by nazwać pedagogią strumiańską. Jej wielowymiarowość wynikała z wielości zainteresowań i artystycznych działań Joanny Kulmowej, która jako poetka i pisarka wykazywała szczególne związki z grecką paideią i kalokagatią.

Poznajcie ukochane kłamstwo mojej najbardziej osobistej bajki: wierzę, że wczesne dzieciństwo jeszcze widzi, słyszy, czuje to, o czym się filozofom nie śniło, i dziękuję Bogu, że widzę ten świat głupio jak dziecko, gdyż to właśnie – i chyba tylko to – daje mi prawo do pisania poezji. I pisania dla dzieci (Kulmowa, 2005, s. 179)

– powiedziała w 2004 roku na Biennale Sztuki dla Dziecka w Poznaniu, potwierdzając tym samym słowa Korczaka, że wyrazistość poetyckich obrazów największa bywa w dzieciństwie. A pisarstwo dla dzieci należy traktować jako czynność wysoce artystyczną i nobilitującą. Kulmowa podobnie jak zaprzyjaźniony z nią pedagog

prof. Zygmunt Mysłakowski (Chęcińska, 2024, s. 80–81) twierdziła bowiem, że to dzięki poezji człowiek zdobywał własne doświadczenie psychologiczne i wycucie wartości moralnych. A dzięki katharsis doznawał głębokiej przemiany, uczył się sztuki życia i przechodził na wyższy stopień życia duchowego. Kulmowa ponad pół wieku temu zbudowała bowiem swoistą pedagogię poetycką, którą połączyła ze światem niekonwencjonalnych przeżyć i uczuć związanych z obserwacją przyrody i następujących w niej cyklicznych zmian. W wierszach Joanny Kulmowej „uważność poetycka” połączyła się z doświadczaniem fenomenu języka poetyckiego, który dzisiaj w obliczu antropocentrycznych zmian pomaga budować pogłębioną świadomość ekologiczną. I oto wiersz Joanny Kulmowej pod tytułem *Udawanie*, o którym Alicja Baluch napisała, że ma charakter medytacyjny, bo jest próbą dotarcia do własnego wnętrza, pozwala połączyć „ja” zewnętrzne z JA głębokim (Baluch, 1994, s. 28). „Użyteczność liryczna” *Udawania* sprawia, że wiersz ten doskonale nadaje się do ćwiczenia „ekopoetyckiej” sztuki uważności i wysokoartystycznego przeżywania piękna.

Żaby udają liście
A liście –
Zielony obłok.
Chmury
udają góry.
Góry – rzekę co płynie obok.
Rzeka śpiewa jak świerszcze.
Świerszcze
To są flety na łące.
Flet naśladuje słowika.
A słowik –
Żabi koncert.
Każdy okropnie się stara
Udawać kogoś innego.
Tylko ja
Umiem być wszystkim naraz –
Fletem
Żabką
Sobą
Świerszczem
I rzeką.

Uważność związana z filozofią i psychologią buddyjską łączy się z poszukiwaniem inspiracji w wysokoartystycznej literaturze i sztuce. Palijskie *sati* oznacza świadomość, uwagę i pamięć. Uważność wymaga „świadomości następujących po sobie chwil” (Germer, 2015, s. 32). Uważność wymaga więc skupienia, wyczulenia, szczerości doznań i intencji. Tak twierdzi Christopher Germer, który dodaje, że istoty uważności

nie można zapisać słowami. Można ją tylko porównać do doświadczania dźwięku we własnym ciele i opisywania tego, co staje się słyszalne i doświadczalne. Cztery podstawy uważności pozwalają na doskonalenie umysłu, wzmacnianie zapału i mądrości, doświadczanie i przeżywanie dobra i dobrego samopoczucia. Uważność ciała dopełniona przez uważność uczuć pozwala na doświadczanie uważności umysłu, która prowadzi do uważności obiektów mentalnych. To najwyższy, czwarty stopień uważności, doświadczania i „badania faktury krajobrazu fenomenologicznego”. Wszystkie cztery stopnie wpływają na poczucie równowagi i spokoju, budowanie przyjaznych związków i wzmacnianie własnej integralności. Tak dzieje się w przypadku dorosłych. Praktyka uważności w przypadku dziecka wiąże się ze świadomością bieżącej chwili. Łączy się z nią dziecięca ciekawość świata, spontaniczność i otwartość, która charakteryzuje dziecko i „umysł początkującego” (Goodman, 2015, s. 277). Jak pisze Trudy Goodman, w „umyśle początkującego” tak jak w umyśle dziecka kryje się świadomość przedwerbalna. Przeżywana bezpośrednio łączy się z pełną emocji „bieżącą chwilą”, wiąże się z przestrzenią przyrody, która pozwala dziecku realizować, pełne subiektywnych przeżyć i bliskości emocjonalnej, własne scenariusze i projekty. Główną ideą estetyczną w *Udawaniu* staje się poczucie wspólnoty ze światem przyrody, która jest najbliższa dziecku. Wychowanie poprzez poezję, połączone z ekofilozofią, odwołującą się do tradycji kulturowych Jean-Jacques’a Rousseau, szkoły ludowej Johanna Heinricha Pestalozziego, ewolucji twórczej Henriego Bergsona inspiruje do aktywności twórczej, niekonwencjonalnych przeżyć i satysfakcji estetycznej, w której istotną rolę odgrywają rytm i rym. Wiersze Joanny Kulmowej pełne są oryginalnych metafor i „czułości poznawczej”, scalającej dziecięce emocje w jedność. Magiczność „udawania” splata się z realnością, którą wspiera dziecięca wyobraźnia i mowa ciała, będąca wyrazem silnych dziecięcych potrzeb uczuciowych. Dziecko oczekuje pełnej akceptacji. Pragnie być doceniane i wysłuchane. Chce być takie, jakie jest, z własną świadomością, energią i emocjami. I oto wiersz pt. *Jaka jestem* (Kulmowa, 2008, s. 74) opublikowany w tomie *Kulmowa dzieciom*:

Jaka jestem?

Czasami wysoka wysoka
obłoki szarpię rosochatą głową
porastam igłami
korą sosnową.

Czasem
drobna drobinka
biedronka
pod krzewinkami borówek się błąkam
i myślę, że są całym lasem.

Czasem
jestem płomieniem o gorącym jęzorzem
śpiewam
pachnę ogniskiem.

Czasem jestem
zielonkawym morzem.
W oczach wyspy dalekie i bliskie.

A czasem jeszcze –
najchętniej najczęściej –
jestem jak niebo szerokie
najszerokie
co obejmuje wszystko i wszędzie.

„Poetycka uważność” wpływa w znaczący sposób na rozwój emocjonalny dziecka, wielowymiarowy obraz struktury głębokiej ludzkiego i poetyckiego doświadczenia, nieustannego zachwytu i zdziwienia, które w dziecięcym odbiorcy wyzwala kreatywne myślenie, rozwija i kształtuje wrażliwość estetyczną, daje poczucie wolności i swobody twórczej. Poezja stymuluje rozwój procesów poznawczych. Język poetycki, którego rym i rytm łączy ludzi, spełnia niezwykle żywotne funkcje: rozwija inteligencję społeczną i emocjonalną. Ogromna wrażliwość na piękno świata łączy się zawsze z wrażliwością na słowo mówione i pisane. I tak dzieje się w zabawie, w której uczestniczą siedmioletnie dzieci. Na co dzień uczęszczają do Szkoły Podstawowej Nr 58 w Szczecinie. Poziom intelektualny i mentalny dzieci jest wysoki, chętnie uczestniczą w zajęciach artystycznych inspirowanych poezją, rozwijając przy tym własną ekspresję zabawową. Wiersz pt. *Jaka jestem* wpisany w dziecięcy modus życia staje się więc imperatywem dziecięcych pytań i uniesień. Dzieci powtarzają głośno tekst wiersza, poddają go radosnej zabawie, gestykulując i przeżywając wiersz na swój własny sposób, wiążą tekst z gestykulacją i ekspresją muzyczną. Zgodnie z zachętą prowadzącej zajęcia recytują najpierw głośno, głośnie i najgłośnie, wyrażając przy tym własną ekspresję ruchowo-muzyczną. Każde z dzieci podchodzi do „uważności poetyckiej” na swój własny sposób, zależny wyłącznie od doświadczeń życiowych i lekturowych. Swoisty teatr poetycki łączy się kongenialnie z zabawą, jest otwarty na spontaniczne odgrywanie ról, które stają się aktywnym treningiem zmysłów, rozwijającym ekspresję i wyobraźnię. Poetycka zabawa wiąże się z „inicjatywą poznawczą”, z pogłębianiem dziecięcych interpretacyjnych możliwości. Z gestami wspierającymi i ekspresją afektu. Jak pisze Alicja Baluch, dziecko w entuzjastycznym, otwartym poznawaniu świata nie stara się o jego intelektualne uporządkowanie. Słowa, obrazy, własne doświadczenia jawią się dziecku „w kształcie całościowym o charakterze kolażu obrazowego lub zdarzeniowego” (Baluch, 1987, s. 16), tak jak ma to miejsce w twórczości Joanny

Kulmowej. Wiersze odczytywane przez pryzmat „ekopoetyki” służą poprawie dobrostanu psychicznego dziecka, wpływają na jego postawę samoakceptacji, uczą dziecko uważności i Heideggerowskiego „zamieszkiwania” w świecie. Daniel C. Dennet, autor *Dźwigni wyobraźni i innych narzędzi do myślenia*, twierdził, że potencjał twórczy człowieka powinien wspierać się myśleniem humanistycznym, recepcją utworów poetyckich, wiedzą z zakresu nowoczesnych technologii, znajomością życia społecznego, wartości kultury, ale przede wszystkim znajomością zjawisk przyrody (Dennet, 1997), jak ma to miejsce w wierszu pt. *Rzeczy niepotrzebne* (Kulmowa, 2008, s. 128):

Paw
cały w świetności pawiej
nieprzydatny jest nikomu na nic prawie.

Babie lato
Rozwlekłe rozlewne
Tak pięknie niepotrzebne.

Słońca jasne
Sypiące się z klonu
Nie zdadzą się chyba na nic nikomu.

I dlatego
Niech mi będą pawie.

Pajęczyny niech będą.
Liście w trawie.

Wszystkich rzeczy których wcale nie trzeba.

Niepraktyczne
śliczne
barwy ziemi
i nieba.

Autorka *Rzeczy niepotrzebnych* doskonale rozumie, że poezja powinna wprowadzać dziecko w świat niepowtarzalnych zdarzeń, gestów i zachowań, które pozwalają dziecku odkrywać piękno świata i głębokie prawdy życiowe. Stąd konieczność zastosowania w pracy z dziećmi metody przekładu intersemiotycznego. Wiersze Joanny Kulmowej wiążą się z „sensem i zaślanianiem sensu w poetyckim dziele” (Gadamer, 1998, s. 167), jak to ma miejsce w poezji Paula Celana, poety bliskiego Joannie Kulmowej, o którym pisał Hans-Georg Gadamer. Kulmowa tak jak Celan „daje z siebie wszystko”. I tak jak Celan domaga się od odbiorcy aktywności, współdziałania i otwartości. Kulmowa, wypełniając swój poetycki świat mnogością postaci, przedmiotów, roślin

i zwierząt, prowokuje odbiorcę do działalności twórczej w różnorodnych technikach: plastycznych, muzycznych, a zwłaszcza najbliższych jej, aktorskich.

Przekład intersemiotyczny i siedem czynników przebudzenia

Metoda przekładu intersemiotycznego sprzyja podejmowaniu różnych form aktywności, pogłębia wrażliwość i umiejętność sensomotorycznego działania, wzbogaca kompetencje estetyczne, budzi motywację do samodzielnego czytania i pisania. Wyzwała aktywność i samodzielność, wpływa na eksterioryzację i interioryzację przeżyć. A umiejętne stopniowanie trudności staje się przyczynkiem do rozwoju tutoringu rówieśniczego. Z odpowiedzialnością dorosłego należy więc kształtować wrażliwość językową dziecka od wczesnego dzieciństwa, uwrażliwiać dziecko na artyzm i piękno języka ojczystego, pamiętając o tym, że to poezja stanowi wstęp do literatury pięknej i rozwoju własnej osobowości, a twórczość i myślenie twórcze jest niezbędnym składnikiem zdrowia psychicznego. Ważna jest więc inicjatywa nauczyciela, który powinien stwarzać atmosferę twórczą, łączyć słowo z działaniem, budzić motywację wewnętrzną, inspirować dziecko do projektowania i stymulowania emocjonalnych przeżyć, dokonywania własnego wyboru uczestnictwa w kulturze. Zabawa poetycka jako przeciwieństwo powagi przeniknięta jest bowiem rytmem i harmonią – najszlachetniejszymi formami estetycznego postrzegania, które dane zostało człowiekowi. Johan Huizinga (1985) wskazywał, że zabawa jest czynnością swobodną, rozgrywającą się w pewnym porządku, według określonych reguł, które nie uwzględniają „pospolitego świata”. Niezwykłość zabawy ujawnia się w jej „inności”, nierozdzielnie związanej z przebraniem i maską. Wszystko to, pełne napięcia, ruchu, entuzjazmu i odświętności, przybiera postać poetycką. Zajęcia inspirowane twórczością Joanny Kulmowej przeprowadzone są metodą przekładu intersemiotycznego. Zanim powstaną inspirowane wierszem Kulmowej kolaże, siedmioletnie dzieci poznają jeszcze siedem maksym delfickich, które stanowiły kiedyś przewodnik etyczny dla Hellady i doskonały materiał do nauki czytania i pisania dla początkujących. Zapisane w formie wiersza maksymy stają się łatwe do zapamiętania. Wyrecytowane stanowczo i głośno wpływają na postawę ciała, kierując dalsze dziecięce działania ku wartościom wyższym, budują tym samym odpowiedni nastrój i poczucie pewności siebie. Wyzwalają dziecięcą ekspresję ludyczną, budzą autoteliczne doświadczenia estetyczne i ekologiczne, które wyznaczają drogę do przeżywania piękna przyrody i świata.

Poznaj siebie.

Szanuj siebie.

Znaj właściwy czas.

Bądź sobą.
Władaj sobą.
Stroń od cudzego.
Bo nic pewnego.

Siedem maksym delfickich można połączyć z „siedmioma czynnikami przebudzenia”, które dopełnić mają filozoficzne emocje związane z zabawą. Każdy z czynników wpływa na pogłębienie koncentracji uczestnika bieżącej chwili, jego samoświadomości i mądrości. Uwaga, wola i zdolność badania doświadczeń, potem towarzysząca przeżywanej chwili energia, zachwyt i przeżywana radość, i wreszcie wyciszenie, skupienie i równowaga. Siedem maksym i siedem czynników przebudzenia uczą wspólnie odpowiedzialności, współdziałania, zaufania i przyjemności. Zwiększają chęć działania i samodzielności. Praktyka uważności wiąże się w ten sposób z pozytywnymi afirmacjami. W prostych ćwiczeniach Maury Bradley to ćwiczenie trzydzieste ósme (Bradley, 2023, s. 58). Im częściej ćwiczysz pozytywne afirmacje, tym lepiej zrozumiesz siebie i swoje miejsce w świecie. Potem jest rozmowa nauczycielki z dziećmi o poezji, która dla siedmioletniego Igora „jest takim nuceniem”. Igor czuje związki poezji z muzyką, dostrzega związki poezji z zabawą, skoro po chwili dodaje: „poezja jest takim śpiewaniem, jest takim podskakiwaniem i taką zabawą”. Dziecko podświadomie dostrzega synkretizm uczuciowy i mentalny wiersza Kulmowej, który nawiązuje ewidentnie do „wielkiej zabawy”. Czyli tego, co zdaniem Jerzego Cieślikowskiego „dzieci wzięły od dorosłych, co dorośli dla nich napisali najlepszego” (Cieślikowski, 1985, s. 6). W komunikacyjno-wartościującym porządku świata łączą się kryteria etyczne i estetyczne, które pozostają podstawowym warunkiem wychowania estetycznego. Inspirowane twórczością Kulmowej poetyckie kolaże siedmiolatek staną się egzemplifikacją ich artystycznej wolności. A potem jest nauka poprawnej wymowy i dobrej recytacji, powiązanej z doskonaleniem własnych możliwości interpretacyjnych. Dalej jest nagrywanie dziecięcych głosów, bo wiersz trzeba przecież przeżyć i zapisać w swojej poetyckiej pamięci. Jak uczyniła to sama Kulmowa. Każdy wiersz Kulmowej to przesłanie poetyckie i filozoficzne, które służy realizacji dziecięcych olśnień i zachwytów. To połączenie kodu filozoficznego z kodem poetyckim, który pozwala budować pozytywny obraz siebie i pozostaje w pamięci na zawsze. Jak dyplomy z wypisanymi na nich siedmioma maksymami, które wręcza na koniec zajęć siedmiolatkom wychowawczyni.

Podsumowanie

Jak pisał Janusz Korczak, dziecko jest idealnym odbiorcą literatury i sztuki. Jego dziecięca czułość wiąże się z ekspresją twórczą, filozoficznym myśleniem, poetycką kontemplacją i rozwojem języka. Autor *Momentów wychowania* przez całe życie

interesował się europejską myślą pedagogiczną. Ale nade wszystko interesował się medycyną i literaturą, czerpał z niej wzory, stosował w praktyce pedagogicznej, łącząc własną działalność literacką z pasją społecznika, lekarza i pedagoga, odkrywcy świata dziecka. Korczak doskonale wiedział, że przewaga zabawy i kultywowanie poetyckiej uważności sprzyjać będzie głębszym relacjom, umiejętnemu stawianiu granic, lepszemu przeżywaniu doświadczeń, empatii poznawczej, a przede wszystkim rozwojowi inteligencji społecznej, która pozwala na lepszą komunikację w sferze społecznej. Prowadzona w wymiarze ostensywno-inferencyjnym przeciwstawia się antropocentryzmowi, łączy się z rozwijaniem ekologicznej wyobraźni. Jak piszą Dan Sperber i Deidre Wilson, intencja komunikacyjna polega na tym, „aby uczynić obopólnie widocznym dla nadawcy i odbiorcy fakt, że nadawca ma określoną intencję informacyjną” (2011, s. 86). Zdaniem autorów tomu *Relewancja. Komunikacja i poznanie* informacje nowe, które za sprawą utworów lirycznych wchodzą w relacje z informacjami znanymi, dopełniają poznawczo odczucia dziecka. Poetycka uważność jako narzędzie zmiany osobistej i społecznej sprzyja realizacji i spełnieniu własnych marzeń, daje dziecku poczucie wolności wewnętrznej, zapewnia zdrowie psychiczne i świadomość kierowania własnym umysłem. Doznania estetyczne, wynikające z urody słowa, wyrabiają smak estetyczny, inspirują do aktywności twórczej. Wejście w świat „ekopoezji” Joanny Kulmowej staje się więc kluczem do świata kultury wysokiej, niosącej dziecięcemu czytelnikowi poczucie bezpieczeństwa ekologicznego, uczącego „ekopoetyckiej” uważności, skupienia i ciszy. Ze względu na antropocentryczne zmiany kulturowe i odrębność teoretyczno-praktyczną pedagogiki wczesnej edukacji udział wysokoartystycznej poezji w budowaniu „wczesnego człowieczeństwa” jest więc niepodważalny i absolutnie konieczny.

Bibliografia

- Baluch, A. (1987). *Dziecko i świat przedstawiony czyli tajemnice dziecięcej lektury*. Nasza Księgarnia.
- Baluch, A. (1994). Wiersze medytacyjne Joanny Kulmowej. W: U. Chęcińska (red.), *Dziecko i jego światy w poezji dla dzieci* (s. 28–30). Książnica Szczecińska.
- Bradley, M. (2023). *Mindfulness dla dzieci w 10 minut. Proste ćwiczenia na poczucie spokoju, szczęścia i koncentrację* (M. Rączkowska, tłum.). Wydawnictwo Czarna Owca.
- Chęcińska, U. (2020). Poezja w kontekście wczesnej edukacji. Trzeba „świat przyłapać na inności” – wiersze Wisławy Szymborskiej w odbiorze pięciolatek. *Konteksty Pedagogiczne*, 2(15), 387–402. <https://doi.org/10.19265/kp.2020.2.15.288>
- Chęcińska, U. (2024). *Transcende te ipsum. O sztuce życia w listach prof. Zygmunta Myślikowskiego i Joanny Kulmowej*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Cieślakowski, J. (1985). *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy, wyobraźnia dziecka, wiersze dla dzieci*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Dennet, D.C. (1997). *Natura umysłów* (W. Turopolski, tłum.). Wydawnictwo CiS.
- Fiedorczuk, J. i Beltrán, G. (2020) *Ekopoetyka. Ekologiczna obrona poezji*. Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.
- Gadamer, H.-G. (1998). *Czy poeci umilkną?* (M. Łukasiewicz, tłum.). Wydawnictwo Homini.
- Germer, Ch.K. (2015). Czym jest uważność? Dlaczego ma znaczenie? (M. Cierpisz, tłum.). W: Ch.K. Germer, R.D. Siegel i P.R. Fulton (red.), *Uważność i psychoterapia* (s. 29–63). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Goodman, T. (2015). Praca z dziećmi (M. Cierpisz, tłum.). W: Ch.K. Germer, R.D. Siegel i P.R. Fulton (red.), *Uważność i psychoterapia* (s. 277–296). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Górniewicz, J. (2023). *Światło i obraz. Spory o istotę wyobraźni*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Huizinga, J. (1985). *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury* (M. Kurecka i W. Wirpsza, tłum.). Czytelnik.
- Kirchner, H. (1997). Korczak – pisarz. W: H. Kirchner (red.) *Janusz Korczak. Pisarz – wychowawca – myśliciel. Studia* (s. 5–29). Instytut Badań Literackich PAN.
- Klus-Stańska, D. (2018). *Paradygmaty dydaktyki. Myśleć teorią o praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Korczak, J., (2012). *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka.
- Korczak, J. (2017). *Teoria a praktyka. Artykuły pedagogiczne (1919–1939)*. Instytut Badań Literackich.
- Książek-Szczepanikowa, A. (1994). Dobro „po niczemu” w poezji dla dzieci Joanny Kulmowej. W: U. Chęcińska (red.), *Dziecko i jego światy w poezji dla dzieci* (s. 31–40). Książnica Szczecińska.
- Kulmowa, J. (2005). Pochwała kłamstwa. W: G. Leszczyński, *Kulturowe konteksty baśni*. T. 1: *Rozigrana córka mitu*. Centrum Sztuki Dziecka.
- Kulmowa, J. (2008). *Kulmowa dzieciom*. Oficyna Wydawnicza G&P.
- Sperber, D. i Wilson, D. (2011). *Relewancja. Komunikacja i poznanie*. Tertium.
- Ungeheuer-Gołąb, A. i Wądolny-Tatar, K. (2023). (Zmienna) kondycja poezji dla dzieci w drugiej połowie XX i w XXI wieku. W: A. Ungeheuer-Gołąb i K. Wądolny-Tatar (red.), *Od rymu do wiersza. Refleksja nad poezją dla dzieci w drugiej połowie XX i XXI wieku* (s. 7–21). Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.